

BRANCZEIZ Anna

A banalitás ideje

(Rakovszky Zsuzsa: *Történesek, Magvető, 2018*)

Rakovszky Zsuzsát elemi szinten foglalkoztatja az idő problémája, az emlékezés és mindezeknek a szubjektumra gyakorolt hatása. „Egy régi hang esőben, hóesésben / régmúlt szemek, rég elsüllyedt kezek: / mindaz, mi volt, minden, amit megélttem — / mi lesz velük, ha többé nem leszek?” — írja a költő a *Dalban*, amely a 2015-ös *Fortepan*-ban jelent meg. A *Történesek* ennyiben nem hoz új színt az életműbe. „Ha erre gondolok, / úgy látok mindent, ami most körülvesz, / az ezerszer megunt sivár látványt, a vályog- / házak falát, Minerva törött orrát, / mintha máris csak emlék, / halványuló emléke lenne annak, / mi nemsokára por lesz és hamu” — olvashatjuk *Az utolsó napok* című versben. Rakovszky szövegei magukba sűrítik a különböző időperspektívákat: a múlt lezárhatatlanságával és a jövő állandó közelségével szembesítenek. Legújabb kötetének végtelenül egyszerűnek, majdhogynem semmit mondonak tűnő címe jelentéssé válik a versek tükrében: a *történe*s alakja azt fejezi ki, ami aktuálisan zajlik, ami mindig most van, ami soha nem válik egészen múlttá.

A kötet három nagyobb egységre bomlik: az első két részben hosszabb lélegzetvételű, az epikus és a gondolati líra határán álló szövegek kaptak helyet, az utolsó rész egy ezektől némileg eltérő stílusú elbeszélő költemény. A feltűnően vékony kötet első két része olvasható lenne a *Fortepan* harmadik ciklusaként is, hiszen az itt közölt szövegek hangvételükben és formájukban alig térnek el a korábbi epikus versektől. Rakovszky versei a részletes helyzetleírásokból, a jelzők és hasonlatok sokaságából fakadóan képszerűek, és ezért a *Történesek* szövegeihez is lehetne fényképeket rendelni valamilyen archívumból: tornácon ülve visszaemlékező emberekről, fronton álló katonákról, feldúlt zárdákról, fiatal apácákról. Ezek a versek egyéni és közösségi tragédiákról, halálról, háborúról, vallási üldöztetésekről szólnak, atmoszférájuk apokaliptikus: „Árnyakként kóválygunk egy árnyvilágban, / ahol az élet forrása kiszikkadt, / lelkünk üres, elménk a semmit őrli, / megértünk réges-rég a pusztulásra!” (*Az utolsó napok*) A szövegek felütése többnyire hangsúlyos én-elbeszélést, visszaemlékezői pozíciót körvonalaz, jellemző azonban, hogy nem derülnek ki olyan részletek, amelyek konkretizálnák a történeteket, ezért azok csak lazán kötődnek konkrét eseményekhez vagy helyszínekhez. Ráadásul némely sorok kifejezetten általános ér-

vényű, sőt didaktikus kinyilatkoztatások benyomását keltik: „Az életünk véget ért, mielőtt véget ért volna.” (*Egy más világban*) „Vannak helyzetek, amikor / nincs jó döntés — és mégis döntünk nekünk kell.” (*Az ok*) „Miért pont oda nem mész? Bármi bárhol / megtörténhet.” (*Ládák*) „Tudom, / persze, hogy a közös gyerekkort / nem olyan könnyű elfelejteni.” (*Kertitörpék*)

Rakovszky költészetének epikus jellege különösen szerencsés formát ad annak a poétikai törekvésnek, amely legalább a *Hangok* óta meghatározza az életművet. A *Hangok* monológjai különböző „szerepeket” szólatatnak meg.¹ Fel lehet róni a költőnőnek, hogy miközben az egyéni sors történetek pszichológiai és szociológiai vonatkozásokban jól kidolgozottak, addig a szövegek távolságtartó modalitása miatt a felvonultatott figurák sémaszerűek.² Meglátásom szerint viszont ez a kettősség teremt finom egyensúlyt a személyes és a bölcséleti hangvétel, az egyéni és az általános között — a *Történesek* verseiben is. Az olyan morális közhelyek miatt, minthogy a kapzsiság nem vezet jóra, a gyűlölködés csak rosszat szül, az isteneket már nem tiszteli senki, a kultúra halott, az emberiség eltévelyedett stb., a versek — elszakadva kontextusuktól — filozófiai elmélkedésként is olvashatók. Még az 1896-os klondike-i aranyláz eseményeit idéző vers megértéséhez sem elengedhetetlenül szükséges, hogy ismerjük a valós referenciális hátteret, ahogy azt sem kell okvetlenül tudnunk, hova köthető földrajzilag a *Három kép a város történetéből* című ciklus. Jó példa erre a *Megjötték!* című vers is. Az utolsó sorok („[...]” hogy Isten / mellettük áll, hogy az ő ügyüket / karolja fel, hogy náluk az igazság, / amely mindig az áldozatoké —”) ebben a szövegben is szentenciaszerűek. Az első strófában felidézett történeket („bezáratták az összes templomunkat” „valamilyen új, eszelős jogszabályra hivatkozva”, „kémeik hiúz szemmel figyelték, / ha felkerestük egymást otthonunkban, / nem titkos istentiszteletre jött-e össze / az a nyolc-tíz ember”) minden további nélkül köthetjük a XIX–XX. században felerősödő zsidóüldöztetésekhez, a vers azonban ugyanígy kapcsolható a keresztényüldöztetésekhez is. A közhelyeknek ebben a versben tehát az a szerepe, hogy relativizálják a vershelyezetet.

A közhelyek ismétlése egyfelől zavaró lehet, másfelől Rakovszky verseiben — ahogy azt az iménti példa is mutatja — a banalitásnak poétikai funkciója van. Lator László az *Egyirányú utca* (1998) című kötet kapcsán megfogalmazott gondolatait érvényesnek tartom a *Történesek* vonatkozásában is. „A gondolat, kivált a vitathatatlanul igaz gondolat többnyire ősrégi közhely” — írja Lator, hozzátéve ugyanakkor, hogy a közhely „[...]” a vers sűrű, eleven anyagába merítve elveszíti közhely alakját.³ A *Történesek* — talán a verses epika műfajából következő — egysze-

¹ A versekre a következő gyűjteményes kötet alapján hivatkozom: RAKOVSKY Zsuzsa: *Viszsaút az időben: Versek 1981–2005*, Magvető, Budapest, 2006.

² Lásd: TÖZSÉR Árpád: *Emlékezés a jövőre: Rakovszky Zsuzsa költészetéről a Hangok című kötet kapcsán*, Holmi, 1997/9, 1193.

³ LATOR László: *Kakasfej vagy filozófia?* = Uő.: *Kakasfej vagy filozófia?*, Európa, Budapest, 2000, 167, illetve hasonló kérdésekről a *Fortepan* kapcsán: BOZSOKI Petra: *A költészet mint archívum (Rakovszky Zsuzsa: Fortepan)*, Jelenkor, 2015/10, 1135.

rűsége kiválóan alkalmas morális tanulságok megfogalmazására, az egyszerű, prózai nyelvben ugyanakkor jól megcsinált stílustöréseként hatnak az olyan különben elcsépelet költői szófordulatok, mint a „csalódott düh”, a „mesék ködkastélya”, a „vakhit vakmerése”, a „hóképrázatban a holtak”, a „derengett a holdtalan éjszaka”, vagy az „[á]rnyakként kóválygunk egy árnyvilágban”. Amellett, hogy a közhelyek relativizálják az eseményeket, másik funkciójuk talán abban rejlik, hogy színre vigyék azt, amit a *Történesek* versei gondolati síkon megfogalmaznak: „Legfeljebb pusztá névként, / mint elcsépelet hasonlat tárgya élnek / tovább gördülékény, / üres versezetekben —”. (*Az utolsó napok*)

Meglátásom szerint a *Történesek* erénye ebben az egyszerű komplexitásban rejlik, amely Rakovszky költészetét alapvetően is fémjelzi. *Az utolsó napok* például ugyancsak a szalonfilozofálás irányába mutat, a szentenciaszerű megfogalmazásnak azonban ebben az esetben is lényeges szerepe van a vers megközelítésében. A *Halotti beszéd és könyörgés* szövegét idéző sorok („mintha máris csak emlék, / halványuló emléke lenne annak, / mi nemsokára por lesz és hamu”) a vers egészét értelmezik. Rakovszky költeménye innen közelítve a *Halotti beszéd* átíratoként fogható fel, a „[...]” szűrők vagyunk, akár az árnyak, / sápadtak, mint a holtak szelleme, / mert azok is vagyunk” sorok szintén értelmezhetők az írásos emlék parafrázisaként. És ha a verset prédikációként olvassuk, már nem is tűnik annyira közhelyesnek, hogy a személyes hangvételű vers bölcséleti elmélkedésbe fordul át.

A kötet utolsó darabja az előzőekhez képest némileg más regiszterű elbeszélő költemény. A kultúra haláláról és az emberi kapcsolatok felszínességéről alkotott gondolatok kötik az első két ciklus verseihez, a modern szerelmi tragédia ugyanakkor kevésbé filozofikus, mint inkább ironikus. A közhelyek halmozásának („[n]em ilyen életről ábrándozott, mikor — reménytelen bölcsészpalánta — egykor a Brontëkből szakdolgozott, s álmaiban katedrán állva látta / magát”, „[a] valóságot túlértékeli! / Nem értem, miért baj, hogy itt üldögelek / a számítógép mellett reggelig, / s ebben a pár órában többet élek, / mint más évek alatt”) ebben a szövegközegben Emő és Jenő tragédiájának túlhangsúlyozásában van szerepe. Rakovszky eposza azért is különösen jól sikerült, mert úgy reflektál a közhelyekre, hogy kiforgatja azokat. Az *Állapotváltozások* indítása („Piros biciklilámpa villogása / homályos víz alatti alkonatban / mikor az ősz paraszat gyűjt a fákra”) például Arany János *Toldijának* nyitányát juttathatja eszünkbe („[m]int ha pástortűz ég őszi éjszakákon, / Messziről lobogva tenger pusztaságon”). Ennek tükrében Rakovszky átírata a kultúra halálára vonatkozó iróniaként hat. Emő és Jenő történetéről Rómeó és Júlia tragédiájára is asszociálhatunk, csakhogy míg a veronai szerelmeseket környezetük akadályozta a boldog kiteljesedésben, addig Emő és Jenő útjában csak saját maguk állnak. A megoldás, hogy Emő és Jenő nevei egymást visszhangozzák, elsőre banálisnak és komikusnak tűnhet, de ha komolyan vesszük a játékot, és a két alakra úgy tekintünk, mintha egymás tükörképei lennének, Narcissus tragikus mítosza is eszünkbe juthat. Emő egy naiv álomvilágban, Jenő egy virtuá-

lis világban ragadt, mindketten egy illúzióba kapaszkodnak, ez tartja őket fogva. Mivel nem képesek átlépni önnön határaikat, nem képesek felismerni, hogy ami rabul ejti őket — akárcsak Narcissus esetében — saját maguk ideálja, mindketten az önszeretet csapdájába esnek. A közhelyek, Emő és Jenő nevével is stilizált karakterei, a megidézett romantikus álomvilág és a jövő virtuális valósága együtt ebben a szöveg-együttesben is összesűrítik a különböző időperspektívákat. Hovatovább, az elbeszélő költemény utolsó sorai („Nyugtalan / álom mos el csalódást és reményt: / amire fölbred, újra este van.”) átvitt értelemben a ciklikusságra reflektálnak: Emő és Jenő bárki lehet, történetük bármikor és bárhol megtörténhet.

Rakovszky Zsuzsa *Történesek* című kötetének szövegei az életműbe illeszkedve megszokottan letisztultak és jól kompo-

náltak. A személyes és a bölcséleti líra olyan élvezhető és „krokronon átnyúló”⁴ egyensúlyát teremti meg, ami méltán teszi Rakovszkyt a kortárs költészet egyik legfontosabb alkotójává. Az *Időmérték-sorozat* számos kérdést vet fel a válogatás koncepciójával kapcsolatban, a *Történéseknek* azonban kétséget kizáróan méltó helye van az „időtálló, mértékadó verseskötetek” sorában.

TINKÓ Máté

Tudatom, testem, Időm

(Fecske Csaba: *Kiűzetés — Válogatott és új versek, Magyar Napló, 2017*)

Ahogy arra a fülszöveg is rávilágít, *Kiűzetés* című, 2017-ben megjelent gyűjteményes kötetébe Fecske Csaba költő az immár negyven éve íródo életmű legutóbbi húsz évéből válogatott versszövegeket, kronologikus sorrendben, összesen nyolc korábbi könyvből, illetve az elmúlt évek terméséből — amely kézenfekvő módon az *Új versek* cikluscímet kapta — jó érzékkel szemezgetve. Ez darabszámra összesen százkilencvennégy különálló szöveget jelent több mint kétszázötven oldalon, és recensens legyen a talpán, aki egy ekkora anyagot képes átfogóan tárgyalni. Ugyanakkor a Fecske-versuniverzum főbb tendenciáinak analízisére születnek már előzetes kísérletek, elég, ha Szepes Erika¹ vagy Jánosi Zoltán² részletekbe bocsátkozó kritikáit említjük. A kötetben először itt közölt textusokat ezért érdemes a korábbi elemzések értelmezési keretéből kiindulva tárgyalni.

Mindenekelőtt a versbeszélői szubjektum kirajzolhatósága, transzparenciája, identitásának körvonalazhatósága a lényegi aspektusa e szövegeknek: a hatvanadik életévébe lépő, majd e kort elhagyó költő merengő alakja, resignált hangvételű retorikai pozíciója alapvetően meghatározza és irányítja az olvasás fókuszát. Ehhez az a preconcepció társul, hogy a világ megismerése e versekben egy antropocentrikus tudatot feltételez, olyan gondolkodó ágenst, aki észleli, rögzíti és struktúrába rendezi a körülötte zajló történéseket.³

¹ Lásd: SZEPES Erika: *Triptichon az időről, az emlékezéstről és az önmeghatározásról (Fecske Csaba három kötetéről)* = SZEPES Erika: *Polifónia: esszék és elemzések*, Napkút Kiadó, Budapest, 2015, 73–88.

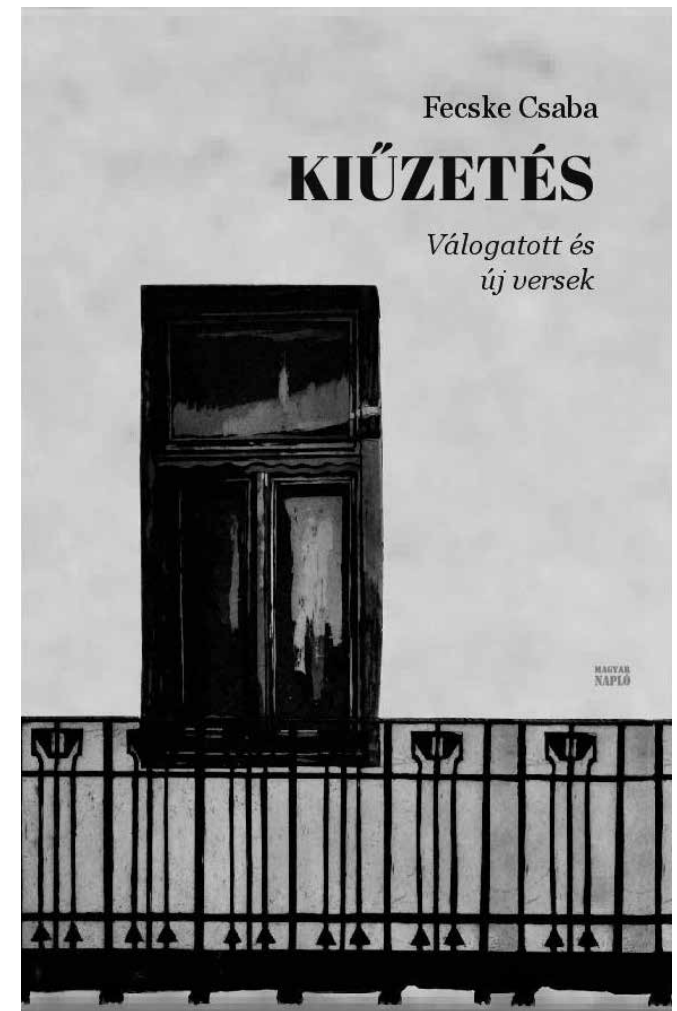
² JÁNOSI Zoltán: „Szemrészbe szorult csillag”: *Fecske Csaba költészete* = JÁNOSI Zoltán: *Kutyák a babakocsiban*, Felsőmagyarország Kiadó, Miskolc, 2015, 163–169.

³ Ezzel az értelmezéssel rokonítható Bedecs László Fecske Csaba *Első életem* című kötetéhez írott kritikájával: „Különösen jellemző erre a nagyon izgalmas szemléletre a »nem az idő múlik ők múlnak el« (*Ők múlnak el*) sor, mely végül is azt az evidenciát mondja újra, hogy az idő örök, azaz akkor is lesz, amikor mi már nem leszünk, de ez azt is jelenti, hogy csak velünk, a mi életünk lepergésével múlik. Mi mérjük és számoljuk, ahogy számoljuk azt is, mennyi van még hátra: mennyi van még a nem halogatható halálig?” BEDECES László: *Mennyivel könnyebb volna. (Fecske Csaba: Első életem)*, Bárka Online, 2007/2, 122–125; elérhető: <http://www.barkaonline.hu/kritika/176-mennyivel-kebb-volna>.

⁴ TÖZSÉR, I. m., 1992.

A versek filozófiai hangoltsága és gondolati mélysége a központozás nélküli formakísérletek szemantikai polivalenciája és a sortörések következtében burjánzó olvasati alternatívák lüktető szimultaneitása mellett döntően a verseknek azon konstitutív jellegéből fakad, miszerint a test–lélek–dichotómiát Fecske nem úgy próbálja föloldani, hogy kijelöl egy hierarchiát közöttük, hanem összefüggésrendszerbe állítja a személyiség e két szubsztanciáját anélkül, hogy túlterhelné bölcsélettel a gazdagon áradó lírai képeket. A versek rétegzettségét tovább bővíti, hogy a felsőbb instanciaként megjelenő Idő az emberi organizmuson, valamint annak ontológiai státuszán és korlátozottságán egyszerre kívül és belül helyezkedik el, egyfajta liminális pozíciót birtokol, amelyhez térmetaforákon keresztül férünk hozzá: „tudatom pókhálóján mindjárt fönnakad / ez a szemtelen légy a pillanat”. (*Az este közelít*, 229) Noha joggal veti fel a kritikai diskurzus köteteken átívelően a temporalitás szubsztanciális szerepét — Szepes Erika a khronosznak és a kairosznak mint az időbeliség két formájának a Fecske-életműre való alkalmazhatóságát a lehető legaprólékosabban tárgyalja, azaz kísérletet tesz a szabályosan keretezett, mérhető idő, illetve a transzcendens minőséggel rendelkező, alkalmas, megfelelő pillanat dichotómiájának következetes analízisére —, de az idő észleléséhez arra az entitásra is szükség van, amelyet mai tudásunkkal az emberi elmén és annak kognitív képességén értünk, és amely mentális tevékenysége által — működési zavara esetén diszfunkcionálisan — szűri ki és dolgozza fel a külvilágból érkező ingereket. A versbeszélő szenilitással küszködő édesanyjáról írt megrázó sorai is ezt igazolják vissza: voltaképpen kihullik az ő személyes érzékeléséből az idő tapasztalata, hiszen kiiktatásra kerül az a médium, amely e tapasztalatot közvetíthetné. Ugyanakkor a diszfunkció közvetíthetővé válik, adott esetben egy hasonlat formájában, egy külső ágens (a költő) nyelvi leleménye által: „mint a bográcsban bugyborékoló gulyásba dobott / csipetnyi só tűntünk el meszesedő agyában riadtan / tekintgetett szét tán a biztos pontot kereste amiben / megkapaszkodhatna de nem találta a fogódzót nem tudta / hol van nem érzékelt csak mi tudtuk hogy el van veszve”. (*Szemüveg*, 245) A tudat primordiális szerepe fejeződik ki a mentális folyamat által világra hívott „nemlétezőm” színrevitelében is a *Mi lesz veled* című opuszban, ahol egy elképzelt, de valóságos léttel nem rendelkező gyermek elevenedik meg az alkotói fantázia révén, a verszárlat ezt a nemlételet egészen a tragédiáig — az imaginárius lét bizonytalanságáig — fokozza: „hová leszel ha az én agyam is kivet magából”. (*Mi lesz veled*, 235)

A szövegkorpusz újabb afirmatív gesztusa, hogy amiként az emberi elme önmaga elhasználódásától és az idő megtettesülésétől, extenziójától kerül a diszfunkció állapotába, vele analóg módon kell tekintenünk a testre is, amely belülről emésztődik fel, a repetitív tevékenységek folyamatában: „mint rozsdá a vasat eszi a mész a csontot”. (*Az este közelít*, 228) A kopás, koptatás, ropogás konkrétan a fizikai létben és annak különböző metonimikus viszonylataiban fejeződik ki: érinti a térd, a csont, a haj, a fog felületeit, de meg tud kopni egy egész emberi alak is:

„eltemette sorban szeretteit megkopott férjét”. (*Jubarfák*, 252) Az anatómiai test romlásának eszkalálódása az embert Istenhez közelíti, noha Fecske ebben sem valamiféle vigasztaló feloldozás lehetőségét látja, inkább e korreláció könyörtelen logikájával, kiszolgáltatottságával szembesít, és ennek a felismerésében a szójátékok sem lehetnek könnyedek, a fohász regiszterében szólnak: „holnap már föltálatatok az Úr asztalán / minél több mindent koptattam el / annál türelmetlenebbül kopogtat [...] Istenem érdes Istenem hát ez vagyok én”. (*Az este közelít*, 228 — kiemelés: T. M.) Megint máshol Fecske a pusztulás folyamatának procedurális jellegét, fokozatosságát emeli ki, és egymásra rezonáltatva vizsgálja tudat, test és idő lehetséges kölcsönhatásait: „az is vagyok idegen az idő bemeszelte / az emlékezetét méltatlankodva nézem / ezt a végképp elhasznált testet / szinte a szemem láttára hordták szét a / gondatlan évek”. (*Az utolsó stáció*, 237)

A test szimptomáiból asszociált öregségtapasztalatnak nem pusztán a saját identitást meghatározó ereje van, hanem a szemlélődő egyént képes egy tágabb értelemben vett történeti tudattal is szembesíteni, egy mikroközösség tragédiája — példának